

ANDERLE ÁDÁM

A chilei baloldal a 19–20. században *

Chile esetében a „baloldal” fogalmát érdemes a munkás- és szocialista mozgalomnál szélesebben kezelni, hiszen az ország 19–20. századi története arra utal, hogy a polgári demokratikus baloldal mindig erős politikai tendenciaként volt jelen. Ebből következően a polgári demokratikus baloldali mozgalom pártjai és a munkásmozgalom szocialista-kommunista erői között folyamatosan kitapintható az *együttműködés* vagy az erre való szándék. Ezért sem a Salvador Allende vezette Unidad Popular, a Népi Egység kormánya, sem a Pinochet diktatúrája utáni koalíciós politikai történések nem előzmény nélküliek; mélyen beágyazott tapasztalatként jelentek meg Chile történetében.

Ahhoz, hogy megértsük a 20. századi chilei politika sajátosságait, két dolog tudnunk kell. Egyfelől azt, hogy a chilei tőkés fejlődés a közép-európaival mutat rokon vonásokat, vagy legalábbis szinkronban van vele, amennyiben az árutermelő mezőgazdaság és a bányászat (réz, salétrom) mellett a városi ipar fejlődésének egyensúlyban lévő hármasságát mutatja, viszonylag erős városi középosztállyal és olyan munkásosztállyal, amelyet az európai bevándorlás hullámai csupán gyengén értek el – ellentétben például Argentínával, Brazíliával vagy Uruguayjal. Másfelől, ebből is következően Chilében a politika és eszmetörténet egyfajta *szerves*, de Európával való állandó kapcsolatban és európai hatást mutatva fejlődött.¹

*

A modern politikai mozgalmak megjelenését Chilében az 1840–1850-es évektől regisztrálhatjuk. Az Egyenlőség Társasága keretében akkor szerveződött meg az oligarchiaellenes, demokratikus mozgalom, amelyben a városi tőkés középosztály, valamint az értelmiség mellett kisiparosokat és mun-

* Salvador Allende születésének 100. évfordulójára a Chilei Köztársaság budapesti nagykövetsége és a Politikatörténeti Intézet tudományos ülésszakot rendezett. Anderle Ádám, Kerekes György, Harsányi Iván és Simor András előadásainak szerkesztett, bővített szövegét közöljük. – *A szerk.*

¹ Hernán Ramírez NECOCHEA: *Historia del imperialismo en Chile*. La Habana, 1966. 51–167.; Manuel Lucena SALMORAL (szerk.): *Historia de Iberoamérica*. Madrid, 1988. III. k. 334–335.; ANDERLE Ádám: *Nemzettudat és kontinentalizmus Latin-Amerikában a XIX. és a XX. században*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988.

kásokat találunk. A munkásművelődés, a kulturális programok, esti iskolák szervezése mellett e korszak nagy személyisége, Francisco Bilbao népkönyvtárak, segélypénztárak, fogyasztási szövetkezetek, népbank, munkáslakásépítés szorgalmazója lett.

Az 1873-ban Valparaisóban megszületett Köztársaság Társasága már főleg munkásokat tömörített. A munkásmozgalom a 19. század utolsó éveiben vált el a demokratikus polgári mozgalmaktól. A sokfajta változatban érkező szocializmus eszméinek lesznek hívei (Saint Simon, Fourier, Proudon, Marx művei ismertek már az 1850-es évektől), miközben a demokratizálódásért küzdő liberális erők szövetségesei maradnak.

Eközben persze kirobbant az első sztrájk (1849), 1851-ben az északi körzetekben a bányász-zavargások polgárháborús méreteket öltöttek. Az 1860-as évektől létrejöttek a szakszervezetek (a Munka Általános Társasága, 1863–1865; Munkásklub, 1873; Munkások Társasága, 1877). A középpolgári rétegeket tömörítő Radikális Párt által kezdeményezett Egyenlőség Társasága (1886) azonban munkásokat is befogadott, így a Radikális Pártban is erős maradt egy baloldali, a szocialista eszmék felé nyitott frakció, ahogy a Chilei Demokrata Pártban is.

A 19. század utolsó harmada új koordináták közé helyezte a chilei politika fejleményeit. A csendes-óceáni háborúban (1878–1883) Chile megszerezte Peru és Bolívia salétrommezőit, amelyek azután megalapozták a chilei gazdaság meghatározó szektorait. A földbirtokos arisztokrácia mellett megszületett a chilei oligarchia másik nagyhatalmú blokkja, a salétromoligarchia. A nemzeti középburzsóázia és más középrétegek képviselőiben hatalomra került Balmaceda elnöksége (1886–1891) idején e hatalmas salétromjövendelmek megadóztatásából a belső ipart és közlekedést kívánta fejleszteni. Ám ez a szándék vereséget szenvedett egy véres polgárháborúban, és vele együtt kimúlt a modernizáció nemzeti demokratikus alternatívája.²

Az oligarchikus uralom újjászerveződése ilyen módon a 20. század első évtizedeiben is a demokratikus polgári és munkáspártok együttműködését igényelte, hiszen 1931-ig az oligarchia konzervatív kormányai, amelyeket a porosz szakértők által újjászervezett hadsereg támogatott, majd Carlos Ibañez diktatúrája (1927–1931) korlátozták a politikai jogokat és Chilét a latin-amerikai „közös” út: az elmaradottság (*subdesarrollo*) felé sodorták. Ennek a gazdaságban a bányaelexport dominanciája és az USA-beli tőke térnyerése a legszembeötlőbb jele.

A 19. század végének sajtóját elemezve az is kitűnik, hogy a munkásság mozgalma és a demokratikus polgári erők sajtója egyaránt felvállalta a demokratikus, nemzeti, gazdaságfejlesztő és szociális célokat. Ezt a kettős feladatrendszert tartalmazza a Chilei Szocialista Párt (1897) programja is.

² ANDERLE Ádám: *Latin-Amerika története*. Pannonica Kiadó, Budapest, 1998. 105–107.; FISCHER Ferenc: „*Dél-Amerika poroszai*”. Németország és Chile katonai-tengerészeti kapcsolatai 1885–1931. Hispánia Kiadó, Szeged, 1999. 17–115.; uő: *El modelo militar prusiano y las Fuerzas Armadas de Chile. 1885–1945*. Pécs, 1999. 29–51.

A 19–20. század fordulóján a közvetlen munkásköveteléseket az anarchista, anarchoszindikalista formációk (ellenállási társaságok, mancomunál, önszervező egységek) vállalták fel – radikális, forradalmi frazeológiájukkal véres, de reménytelen küzdelmeket is provokálva.

A szocialista párt meghatározó személyisége Luis E. Recabarren volt, egyben a Demokrata Párt tagja is. Az anarchistákkal szemben együttműködésre törekedett a demokratikus erőkkel, miközben olyan forradalmi szocialistának vallotta magát, aki a parlamentarizmus eszközeivel kíván politizálni. Az 1912-ben létrejött Szocialista Munkáspárt már ilyen platformot fogalmazott meg. Az általa irányított szakszervezetek is erős tömegszervezetekké váltak. A chilei munkásmozgalomnak ez a vonulata lett az alapja a III. Kommunista Internacionáléhoz csatlakozó Chilei Kommunista Pártnak (ChKP, 1920). Az új párt 1921-ben két képviselőt küldött a chilei parlamentbe, és hamarosan Latin-Amerika legerősebb kommunista pártjává vált: 1925 végén kb. 5000 tagot számlált.³

*

A Carlos Ibañez diktatúrája alatt betiltott politikai pártok a világválság okozta hatalmas gazdasági visszaesés hatására – amely megbuktatta Ibañezt is – léptek ismét a politika színpadára. Új politikai pártok születtek, legtöbbjük a szocializmus jelszavával – noha a polgári középrétegekből verbuválták tagjait. A Szocialista Párt is újjászerveződött (1933), tagjainak többsége ekkor ugyancsak a középrétegekből érkezett és 35%-a volt munkás. Vezetőjük, Marmaduke Grove őrnagy később Allende apósa lett. E pártok közös vonása, hogy az 1930-as évek első felében keresték egymással az együttműködést. (1934–1935-től feléjük orientálódott a frakcióharcok után magához térő ChKP is, amely a Kommunista Internacionálé népfreont-ideológiáját próbálta felhasználni a politikai koalíciókötésre, s ezzel a chilei szakszervezeti mozgalomban nagy befolyást szerzett.)⁴ A chilei demokratikus pártok emiatt – részben pedig az oligarchia által támogatott Alessandri-kormány erős fasiszta-orientációja, a 60 000 fős német kolónia agresszív náci szimpátiája, a fasiszta pártok megjelenése, valamint Németország Chilével kapcsolatos stratégiai tervei miatt – 1936-ban konfliktusok ellenére is eljutottak egy *népfreont típusú* demokratikus összefogásig. A szocialista, a radikális, a radikális szocialista, a demokrata és a kommunista párt, valamint a nagy erejű, félmillió tagot számláló Chilei Munkásszövetség (CTCh) ugyanis egyaránt elutasította a brutális, repressziót alkalmazó jobboldali konzervatív Alessandri-kormányt.

A baloldali koalíció először az 1937-es választásokon lépett fel egységesen, ahol a szenátusban a 25 helyből 10-et, a képviselőházban a 125-ből 66 mandátumot kapott. Az 1938-as községtanácsi választásokon javultak az

³ ANDERLE Ádám: *Munkásmozgalom Latin-Amerikában. 1870–1959*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982. 68–71., 73–75., 107–112., 118–120., 166–167., 176–182.

⁴ Uo. 306–311.; Lucena SALMORAL: i. m. 588–590.

eredményei, s az elnökválasztást, bár kis többséggel (50,30%), de a népfrent jelöltje, a radikális Pedro Aguirre Cerda nyerte meg.

A népfrentkormány programja az 1930-as évek általános latin-amerikai tapasztalatait ismétli. Az 1929 előtti exportorientáció helyett, mely a gazdasági világválságban drasztikus összeomlással vezetett (Chilében 80%-kal csökkent az export 1929–1933 között), Chilében is az importhelyettesítő iparosítást, a bányászat államosítását, az agrárreformot, az oktatás korszerűsítését, az államszervezet reformját, a szociális törvényhozás kiterjesztését állították középpontba.

A kormányprogram végrehajtása nagy konzervatív ellenállásba ütközött, de a koalícióban sem volt meg a szükséges egyetértés a tennivalók sorrendjéért illetően. Ennek ellenére említhetők az iparosítási politika első eredményei, a munkanélküliség csökkenése, és az, hogy elindult egy oktatási reform is. Az agrárreform-ígéreték és a szociális politika teljesítése viszont el sem kezdődött.

A kiéleződött koalíciós vitákat tükrözték az 1941-es választási eredmények. A legtöbb szavazatot ugyan a radikális párt kapta (21%), de a munkáspártok – a szocialisták (18%), a kommunisták (12%) és a Munkások Szocialista Pártja (3%) – együttesen nagyobb erőt képviseltek. Ez a polgári erőket összefogásra készítette. Ám annak, hogy a népfrentkoalíció 1940–1941-ben széttört, a belső feszültségek mellett a szovjet–német meg nem támadási szerződés volt a legfőbb oka. Ebben a helyzetben polgári demokratikus baloldal a jó szomszédság politikáját, a demokratikus együttműködést meghirdető Egyesült Államok felé orientálódott.⁵

Az 1940-es évek baloldali politikai történései kaleidoszkópra emlékeztetnek. Frakcióharcok, pártszakadások, taktikai szövetségek forrása tűnik elénk. A Radikális Párt a politikai vonalvezetése meglehetősen hektikus volt ez időben, és jobb- és baloldali platformokat különböztethetünk meg a szocialista táborban is. A Kommunista Párt viszont megerősödve került ki a világháborúból. Politikai, taktikai megfontolásból a radikálisokkal szövetekezett, és három miniszterrel belépett a radikális González Videla kormányába (1946). A második világháború után a ChKP kétségkívül erős, nagy tömegbefolyású párt, amely a szakszervezeti mozgalomban is szilárd bázisra támaszkodott. S ha a kelet-európai és a más latin-amerikai példákat tekintjük, feltételezhetjük, hogy a ChKP a kormánypozícióból a „népi demokratikus” útra próbálta átállítani a chilei váltókat. Alighanem ez a szándék és a párt helyhatósági választásokon elért jó eredménye magyarázza, hogy González Videla megriadt és az Egyesült Államok nyomására (is) szakított a kommunistákkal, majd törvényen kívül helyezte őket. Vezetőit internálták, tagjainak állampolgári jogait felfüggesztették.

A hidegháború kezdetén a chilei szocialisták és kommunisták körül is megfagyott a levegő. Ez kiélezte a szocialisták belső vitáit, elsősorban a kommunistákhoz való viszonyt illetően. Ismét pártszakadások következtek. Az

⁵ Uo. 326–328.

1949-es választásokon már három szocialista párt is indult; a legtöbb szavazatot a Salvador Allende vezette Chilesi Szocialista Párt kapta, amely elítélte a kommunisták elleni kormánypolitikát.⁶ Ennek a szocialista–kommunista közeledésnek az alapját a chilei egységes szakszervezeti központ jelentette („a munkásegység”), ahol a két párt tagjai együttműködtek.

Chilében az 1940-es évek végének kommunistaellenessége többféle tanulsággal is járt. Jelezte, hogy az Egyesült Államok korábban nem tapasztalt nyíltsággal és rámenősséggel presszionálta a kormányzó Radikális Pártot, amely – miután a közvélemény nem fogadta el a politikai jogok ilyen szelektív, kommunistaellenes felfogását – elvesztette szavazóinak jó részét, és 1952-es választásokon megszűnt a legnagyobb chilei párt lenni.

A győztes az 1920-as évek volt diktátora, Carlos Ibañez tábornok lett, aki peronista jellegű populistá mozgalmat szervezett, s tulajdonképpen az 1936-os népfrentkormány programját felújítva, enyhe imperialistaellenes, harmadik utas tónussal nyerte meg az elnökválasztást. Ibañez programja a kommunisták elleni retorziók eltörlését is tartalmazta.⁷

Az 1952-es elnökválasztás egyébként a demokratikus baloldal különböző erőinek újabb közeledését jelezte, aminek alapja az oligarchia-ellenesség és az imperializmus-ellenesség volt. A választásokon a kommunisták és szocialisták elnökjelöltjeként induló Salvador Allende törekvéseit támogatta a Demokrata Párt és a Radikális Párt egy része is.

A következő, az 1958-as elnökválasztásra a szocialista–kommunista párt és hat polgári párt megalakította a Népi Akció Frontját s ennek élén Salvador Allende megkapta a szavazatok 29%-át. A front a nemzeti függetlenség, az iparosítás, a földreform, az ország demokratizálása és a békés egymás mellett élés programját hirdette – azokat a célokat, amelyek a 19. század végétől szerepeltek a chilei demokratikus baloldal programjában, s még mindig aktuálisak voltak.⁸

Ez a szocialista–kommunista együttműködés az érdekezésszerűságra épült, és nem a nézetek teljes azonosságára. Jól mutatja ezt, ahogy a két párt például az 1956-os magyar forradalmat eltipró szovjet beavatkozást minősítette. A ChKP lapja, a *Siglo* ellenforradalmi, fasiszta, az Egyesült Államok által irányított akcióként állította be a magyar forradalmat – amiért több száz magyar emigráns megtámadta a lap székházát. Salvador Allende szenátor viszont 1956 novemberében tiltakozott a szovjet beavatkozás ellen: „Mi, akik a népek önrendelkezésének vagyunk a hívei, világosan ki kell mondjuk, elítéljük a Szovjetunió katonai beavatkozását Magyarországon.” Ehhez azonban hozzátette, az USA által 1954-ben lerohant Guatemalára utalva: „Semmilyen külföldi hatalom katonai beavatkozása nem igazolható [...] egyetlen országban sem.”⁹

*

⁶ Uo. 599–600.

⁷ Uo. 680–684.

⁸ ANDERLE Ádám: *Munkásmozgalom Latin-Amerikában*. I. m. 398–399., 411–412.

⁹ ANDERLE Ádám (szerk.): *A magyar forradalom és a hispán világ*. Szeged, 2007. 14.

Az 1950-es évek második felétől a chilei belpolitikában erőteljes átrendeződés zajlott le. Ennek egyik pólusán a szocialista–kommunista együttműködés szilárdult meg. Itt, a baloldalon pártszakadások jelezték az együttműködéssel való egyet nem értést. A Radikális Pártból kivált jobboldaliak a Radikális Demokrata Pártot alapították. A szocialista pártból kiváltak a Nép Szocialista Pártját hozták létre, a radikális baloldaliak pedig a Forradalmi Baloldali Mozgalmat.

A jobboldalon az átrendeződés radikálisabb volt. Egyfelől az oligarchiának azok a pártjai, amelyek elvesztették régi szavazóikat, az USA erős támogatását élvezve, létrehozták a Nemzeti Pártot (1966). Másfelől a politikai színpadon erőteljes, jobbközép formációként megjelent az 1957-ben alakult Kereszténydemokrata Párt, amely több kisebb jobboldali párt mellett a vidéki parasztságot és a nagyvárosok szegénynegyedeit szervezte meg, de a bázisra lelt a szervezett munkásságban is. Gerincét és vezetését a városi középosztály adta, de a nagytőke és a nagybirtokosok is e párt felé fordultak. Új, modern, konzervatív néppárt született, amely a „forradalom a szabadságban” jelszóval a kapitalizmus „chileisítését” ígérte. Gyorsan elérte első nagy sikerét is: jelöltjét, Eduardo Frei Montalvót 1964-ben 56,1%-kal Chile köztársasági elnökévé választották.¹⁰

Az 1960-as évekre tehát a politikai küzdelem kétpólusúvá vált. A kereszténydemokraták populista (nép)pártjával szemben egy formálódó demokratikus baloldali koalíció állt fel: demokratikus, antiimperialista, antimonopolista agrárforradalmat hirdetett meg, amely majd megnyithatja az utat egy új, népi hatalom, a szocializmus felé.

A Frei-kormány gyenge teljesítménye 1970-ben lehetővé tette, hogy a chilei demokratikus baloldal kísérletet tegyen programja megvalósítására.¹¹

*

Befejezésül, átgondolva a chilei baloldal évszázados történetét, talán lehet alapja egy olyan megjegyzésnek, hogy az „eurokommunizmus” nem is az európai Carrillo vagy Berlinguer találmánya. A Chilei Kommunista Párt tevékenységét az 1930-as évek közepétől tulajdonképpen hasonló politikai felfogás jellemezte. A proletárdiktatúra és az egypártrendszer normái helyett, elfogadva a politikai pluralizmus feltételrendszerét és játékszabályait, e polgári demokratikus kereteket tisztelve politizált, és a szocializmus felé vezető út békés lehetőségeit kutatta. Ebben a ChKP partnerre talált az Allende vezette szocialistáknál, akik hasonló álláspontra jutottak. A széles baloldali összefogás alapja Chilében éppen ez a közös elvi-elméleti alapállás lehetett.

¹⁰ *A világ politikai pártjai*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 351–357.

¹¹ KERÉKES György: *Kubától Chiléig. Forradalmak és ellenforradalmak Latin-Amerikában*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974.